

MOĞOLLARIN GİZLİ TARİHİ ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALAR

TUNCER GÜLENSOY

Moğolların Gizli Tarihi, Çinggis Han ve halefi Ögedey Han'ın saltanatının ilk kısımlarının tarihi ile beraber, kısmen mitolojik bir secere cetveli ihtiva eden bir nevi destan veya epik bir tarihtir. İçindeki tekerlemelerden fıskıran pırıltılar eski Moğol «saz şairi»nin halis şairlik kudretini aksettirir.

Moğolların Gizli Tarihi'nin, 13. yüzyılda Moğolistan'da Yüan sülâlesinin son zamanlarına doğru, aslında Moğolca olarak Uygur harfleri ile yazıldığı ve sonra Çin işaretlerine çevrildiği tahmin edilmekte ise de, bu aslı nüsha bugüne kadar bulunamamıştır. 12. bölümünün 282. son paragrafındaki son cümlede, MNT'nin, sıçan yılının (1240) yedinci ayında Keluren nehri üzerindeki Köde'e adasında, Dolo'anboldah ve Şilgingçek mevkileri arasında saray kurulmuşken yazılıp tamamlandığı, zikredilmekte ise de¹, bu cihet tartışmalara sebep olmaktan geri kalmamıştır, şöyle ki :

R. Grousset, eserin yazılış tarihi için, «öte yandan 281. paragraf (Çinggis Hahan'ın) Ögedey'e yaptırdığı nefis musahabesiyle, 11 Aralık 1241'de ölen bu prensin saltanatı hakkında, öldükten sonra verilmiş bir hüküm intibahı taşıdığından, Gizli Tarih'in tamamlandığı *sıçan yılı*'nin 1240 değil de *ondan sonra gelen sıçan yılı*, yâni 1252 yılı olup olmayacağına bir an kendi kendimize sorduk»² diye, ortaya bir faraziye atmıştır³.

1 A. Temir, *Moğolların Gizli Tarihi I. (Tercüme)*. Ankara 1948, s. 205.

2 René Grousset, *Cengiz Han*'ın önsözü, s. V; bk. B.Y. Viladimircov, (Çeviren : Hasan Âli Ediz), *Cengiz Han*. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1959, (Bilim Eserleri Serisi : 1), 123 s.

3 René Grousset, sonradan, Pelliot'nun yaptığı araştırmalar neticesinde bulunduğu 1240 faraziyesini kabul etmektedir. bk. *Cengiz Han*, s. V.

W. Hung ise 1264 tarihini, eserin yazıldığı en muhtemel tarih olarak kabul eder⁴. Son zamanlarda, Japon mongolisti U. Seişi de bir faraziye ortaya atmış ve eserin yazılış tarihinin M.S. 1228 olabileceğini kuvvetle tahmin ettiğini iddia etmiştir⁵.

İlim adamları, moğolca metnin tercümesinde kullanılan el yazısı meselesinde oldukça değişik görüşlere sahip bulunmaktadırlar. Metni 1860 yıllarında Pekin Sarayı Kütüphanesi'nde bulan Rus sinoloğu Palladius (Kafarov)'a göre esas metin dikey Uygur-Moğol yazısı ile yazılmış ve kaybedilmiştir. Bu görüş E. Haenisch, P. Pelliot, S. Kurakichi tarafından kabul edilmiş ve hattâ Pelliot'nun 19. yüzyılın son, 20. yüzyılın başında Ulan-Batur kütüphanesinde Lubzan-Dandzan'ın Altan Topçı'sini⁶ keşfetmesi ile daha da kuvvet kazanmıştı⁷. Közin'e göre esas metnin şekli çince-moğolca bir tercümedir. Bununla beraber Hattori Shirô esas tercümenin hP'ags-pa yazısı ile yazılmış olduğu fikrindedir; ve yine Poppe'ye göre eserin Uygur-Moğol yazısı ile yazılı hP'ags-pa'ya tercüme edilmiş, daha sonra da çince-moğolca olarak yazılmıştır⁸.

Li Wen-t'ien, Uygur harfleri ile yazılmış moğolca metnin çince transkripsiyon ve tercümesinin 1368-1404 yılları arasında yapıldığı fikrindedir⁹. Wan Kuang-t'ai ise transkribe ve tercüme edilmiş metnin *Hua-i i-yü*'nün telifi zamanından önce (1382) mevcut olduğunu kabul etmektedir¹⁰. Naka Michiyo'nun fikrine göre bu işlem 1382'de yapılmıştır¹¹. Japon mongolisti Kanai Yasuzo, 1911'de, moğolca metnin tercüme ve tarihlenmesi hakkındaki görüşlere itiraz etmiş; tercüme ve transkripsiyonun 1382'den çok önce bitirildiği faraziyesini ortaya atmıştır. Kanai'nin gö-

4 W. Hung, *The Transmission of the Books as Known as the History of the Mongols*. HJAS, Vol. 14 (1951), s. 487-492.

Kuo-yi Pao, *Studies on the Secret History of the Mongols*. Bloomington 1965, s. 1.

5 Uemura Seişi, «*Genchō Hishi Shōki*» (*Notes on the Secret History of the Mongols*). Tohōgaku, No. 10 (1955), s. 108-119; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 1.

6 *Altan Topçı*'nin nüshaları için bk. A. Temir, *a.g.e.*, s. XIII, n. 2.

7 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 1; Bu yazma Uygur-Moğol yazısı ile yazılmış olan Gizli Tarih'in % 83'ünü ihtiva eder (Temir, *a.g.e.*, s. XV, not. 1) ve 1938'de Ulaan-Baatur'da iki cilt halinde basılmıştır. bk. M.A.K. Halliday, *The Language of the Chinese Secret History of the Mongols*. (Oxford 1959), s. 4.

8 Halliday, *a.g.e.*, s. 4; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 1.

9 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2; Çinli bir kitapçı olan Li Wen-t'ien eserini 1903'te izahlı bir şekilde Çin'de neşretmiştir. bk. Temir, *a.g.e.*, s. XVII, ve not. 5.

10 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2.

11 Naka Michiyo, *Ch'eng-ki-sze han shih-tuh* (Çinggis Han hakkında Doğru haberler). Tokyo 1907; Temir, *a.g.e.*, s. XVIII, not. 3. (Naka'nın bu eseri yalnız japonca tercümeyle ihtiva eder).

rüşlerine göre Uygur yazısı ile yazılan moğolca metin, Çinggis Hahan ve Ögedey Hahan'ın çağdaşı olan T'a-T'a T'ung-a adlı aydın bir Uygur tarafından yazılmış ve İmparator Jen-tsung (1312-1320)'nun emri ile sonradan çinceye tercüme edilmiştir¹². Wang Kuo-wei adlı diğer bir monogolist-sinolog, eserin yazılış tarihi olarak 1369 yılının 2. yarısını gösterir¹³. 1934 yılında, Japon ilim adamı Prof. Ch'en Yüan bu mesele ile ilgili dikkate değer bir makale yazarak, *Yüan-ch'ao pi-shi*'nin çince transkripsiyonunun *Hua-i-i-yü*'nün telifinden sonra, 1389-1398 yılları arasında, yapılmış olması lâzım geldiğini iddia etti¹⁴. Ch'en Yüan'ın görüşü şu esasa dayanıyordu: *Gizli Tarih*'deki transkripsiyonda kullanılan ve hafızaya önem veren buluşlar *Hua-i-i-yü*'de kullanılan sistem ile mukayese edilince, teknik bir gelişme göze çarpıyordu¹⁵. Kao-yi Pao, «..... her ne hal ise, bunu 1368 ile 1418 arasında tarihlemek en emin yoldur»¹⁶ diyerek, kestirme bir ifadeyle, bütün faraziyelerin ortasında bir yol bulmaya çalışır.

Gizli Tarih'in birleşik metni, esas metni (MNT), moğolca her kelimenin satır arası çinceye tercümesini (İnt) ve her babın sonunda edebî üslûpla çinceye hülâsa tercümesini (YP) ihtiva eder. Moğolca metin Çin harfleri ile yazılmış; belli bir takım çince işaretler az veya daha çok heceli moğolcanın sesliliğini vermek için kullanılmıştır. Bu yüzden bütün metin Çin harfleri ile yazılmıştır. Çince tercümedeki satır arası işaretler moğolca kelimelerin kelimesi kelimesine çincesidir. Ayrıca, neşredilmiş olan çince tercüme ise moğolca bir pasajdan hemen sonra onun tercümesi olarak gelen paragraflar halinde uzayıp giden devamlı bir metindir. Esasında bu, kısaltılmış bir tercümedir. Birleşik metin Çin'de bir sürü el yazma ve taş basma nüshalar halinde muhafaza edilmiştir¹⁷.

1936'da Shanghai Ticaret Matbaası'nda, «Ku Müsahhah Nüshası» denilen, Ku Kuang-ch'i'nin 12 parçalık el yazmasının fotolitografik basımı yapılmıştır. Bu basımda Hung-wu metninden arta kalan 41 yaprak da neşredilmiştir. Bu basım güvenilir bir nüsha olarak kabul edilmektedir¹⁸.

12 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2.

13 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 450.

14 Ch'en Yüan, *Yüan-ch'ao pi-shi transkripsiyonu için işaretler intihabı*. Pekin 1934; Temir, *a.g.e.*, s. XVII; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2.

15 Hung, *a.g.m.*, s. 454-457; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2.

16 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 2.

17 Çinceye çevrili nüshalar ve Çin edebiyatındaki izleri için, bk. Temir, *Moğolların Gizli Tarihi I*. s. XVII ve not. 1-6, s. XVIII ve not. 1; Ayrıca bk. Halliday, *a.g.e.*, s. 21-22.

18 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 3.

1748'de, Wan Kuang-t'ai *Yüan-pi-shih-lüeh*¹⁹ adlı eserini 2 cilt halinde neşretti. Bu esere yazdığı ön sözde Wang, *Gizli Tarih*'deki hadiselerin 1234 yılında sona erdiğini ve Çinggis adının çince «T'ai'tsu» şeklinde tercüme edildiği gerçeğine dayanarak eserin tarihinin Chih-ta²⁰ (1308)'nın 3. senesinden bir müddet sonra olduğunu söylemiştir ki bu zamanda artık T'ai-tsu adı, ölümünden sonra, Çinggis Hahan'a veriliyordu. Wang, keza Ming-shih-lu'yu göstererek *Gizli Tarih*'in *Hua-i-i-yü'nün* tamamlanmasında (1382) kullanıldığına da işaret etmiştir²¹. *Yüan-pi-shih-lüeh*, esas olarak *Gizli Tarih*'in çince tercümesine dayanılarak yazılmış ve özetlenmiş bir tercümedir. Fakat, arada sırada moğolca aslına da müracaat edilmiştir. Palladius *Gizli Tarih*'i rusçaya tercüme ederken *Yüan-pi-shih-lüeh*'i de dikkate almıştır²².

Asya'da *Gizli Tarih* ile ilgili ilk tefsirî yayın Li Wen-t'ien tarafından *Yüan-ch'ao pi-shih-chu*²³ adı altında, 15 cilt halinde yapılmıştır. Esas olarak çince tercümeyle dayanan Li'nin tefsirinde 40'dan fazla kaynak zikredilmiştir. Daha sonra Kao Pao-ch'üan, 1902'de Li'nin eserine zeyl olarak *Yüan-pi-shih Li-chu pu-cheng* adlı eserini, 15 cilt halinde neşretmiştir²⁴.

Ayrıca, *Gizli Tarih*'in coğrafyası ile ilgili olarak Shih Shih-chieh'in 12 cilt tutan ve 1897'de neşredilen *Yüan-pi-shih shan-ch'uan ti-ming-k'ao* ve Ting ch'ien'in *Yüan-pi-shih ti-li k'ao-cheng* adlı eserleri vardır²⁵.

Gizli Tarih'in Avrupa tercümesi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ilk olarak Palladius (Kafarov) tarafından yapılmıştır. Bu eser *Peking'deki Rus Rûhanîleri üyelerinin Çabuşmaları* külliyyatının IV. cildi olarak *Starinnoe Mongo'skoe skazanie o Chingis-Khane* adı altında neşredildi (1866)²⁶. Palladius tercümesine esas olan kaynak Moğol dilinde, fakat Çin işaretleri ile yazılmış ve yanında çince tercümesi de bulunan, ne bir Moğol ve ne de bir Çinlinin anlayabileceği bir kitaptı²⁷. 1872'de Pal-

19 aynı yer.

20 Chih-ta : (çince : muhteşem, en büyük, son derece).

21 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 3.

22 Kobayashi Takashirô, *Genchô Hishi no kenkyu* (*Gizli Tarih için tetkikler*). Tokyo 1954; Palladius neşri için bk. Temir, *a.g.e.*, s. XXI, not. 2.

23 bk. not 10.

24 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 4.

25 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 4.

26 Temir, *a.g.e.*, s. XXI, not. 2 ve Palladius hakkında kısa bir not. s. XXI, not. 1.

27 Ahmet Temir, *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII (1941-42), s. 349;

ladius *Gizli Tarih*'in ikinci nüshasını Hanlin-luan sarayında bulmuştur. Bu nüsha 3 metin ihtiva ediyordu :

1. Çin hiyeroglifleri ile yazılı moğolca metin,
2. Moğolca metnin her kelimesinin altına yazılmış çince tercümesi,
ve
3. Moğolca metnin çinceye hulâsa tercümesi.

Palladius'un eseri A.M. Pozdneev'i *Gizli Tarih* üzerinde çalışmaya sevketti. St.-Petersburg'daki Rusya Arkeoloji Cemiyeti, 1881 yılında Palladius'tan tam bir nüshayı alarak fotolitografik bir reproduksiyonunu yapmaya karar verdi; eserin rusçaya tercümesini ve çince fonetik transkripsiyonundan tekrar Moğol seslerine çevriilmesi işine de mongolistlerden Pozdneev başladı, fakat hiç birini bitiremedi. 1941'de S.A. Kozin *Sokrovennce skazanie* adı altında Moskva-Leningrad'da, rusça tercümesini hâşiyelerle neşretti. Kozin'in neşrettiği 619 sayfalık bu birinci ciltte *Moğolların Gizli Tarihi*'nin nüshalarına ve bunlar üzerinde, Kozin'in eserini yazdığı yıla kadar, yapılan tetkiklere dair bilgi (s. 1-75), moğolca metnin rusça tercümesi (s. 79-199), Çin-Moğol yazısı ile metnin ve *Altan Topçı*'nin bu metne benzeyen parçalarının Lâtin harfleri ile transkripsiyonu (s. 203-519), eserin Uygur harfleri ile yazılmış asıl nüshasının bulunduğu farzedilerek yapılan transkripsiyonu girmiştir. Eserin sonuna moğolca-rusça sözlük de ilâve edilmiştir (s. 523-619)²⁸.

Kozin'in bu eseri 14 yıllık uzun bir çalışma mahsulüdür. Kozin, ilk önce *Yüan-ch'ao pi-shi*'nin o zamana kadar neşir ve tercüme edilmeyen manzum parçalarını neşretmek maksadiyle işe başlamış ise de o zamana kadar yapılan transkripsiyon ve tercümelerin kanaat verici olmadığını görerek bu eseri textoloji, filoloji, morfoloji, syntax ve tarih bakımından inceleyerek neşirini üzerine almıştır. N. Poppe, Kozin'in eserine yazdığı ön sözde şöyle der : «Kozin'in çalışması Moğoliyat tarihinde gerek kemiyeti ve gerek keyfiyeti bakımından istisnai bir hâdisedir. Mevzuunda etraflı ve derin bilgisini göstermiştir. Tam cesaretle diyebiliriz ki bu gün bu işi hiç kimse S.A. Kozin kadar muvaffakiyetle başaramazdı²⁹.

28 Kozin neşri için bk. A. Temir, *Moğolların Gizli Tarihi I*, s. XXVIII-XXX. Kozin neşri için Temir'in notu şöyledir : «Kozin'in metin kısmı, itimat edilerek kullanılabilecek bir durumda değildir. Her sahifede eksik veya yanlış harf, hece, söz ve hattâ cümlelerle karşılaşılmaktadır. Bunların çoğunu baskı hatası olarak kabul etsek bile eser temize çıkarılmış olmaz». s. XXVIII, not. 5.

29 Kozin, *a.g.e.*

Almanya'da E. Haenisch *Gizli Tarih* çalışmalarına büyük ilâveler yaptı³⁰. 1931'de *Untersuchungen über das Yüan ch'ao pi-shi, Die Geheime Geschichte der Mongolen* (Leipzig) adı altında, bilhassa Çinggis'in çocukluğunu ve 1933 yılında da *Die letzten Feldzüge Cinggis-han's*³¹ adı ile hayatının son yıllarını anlatan kısmî tercümelerini neşretti. 1937'de de romanize olarak *Manghol-un ni'uca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi)*'yi³² ve 1939'da da çince metne dayanan bir lügatçe (*Wörterbuch zu Manghol-un ni'uca tobca'an*. Leipzig) neşretti. Nihayet 1941'de de *Die Geheime Geschichte der Mongolen* (Leipzig) adlı almanca tercümesiyle bu serideki dördüncü çalışmasını da tamamladı.

Öte yandan aynı kaynağın parça parça tercümelere P. Mostaert tarafından yapıldı³³.

G. Doerfer, *Beiträge zur Syntax der Sprache der Geheimen Geschichte der Mongolen* (Moğolların Gizli Tarihi'nin dilinin sintaksı üzerine bir çalışma) adı altında yazdığı bir makaleyi³⁴ neşretti.

Fransa'da P. Pelliot'nun *Gizli Tarih*'i 12 ciltlik mufassal bir çalışma halinde hazırlamakta olduğu söylenmişti. Fakat, Pelliot'nun 1945 yılında aniden ölmesi, bu büyük projenin tamamlanmasına mani oldu. Üçte ikisinden çoğu bitmiş olan ve ölümünden sonra tereke evrakı arasında bulunan Pelliot'nun tenkidli tercümesi J. Deny'nin başkanlığında Deniéville, Bacot, L. Hambis ve Toptchibachy (Topçibaşı)'dan mürekkep bir dil âlimleri komisyonunun gayretiyle *Histoire Secrète des Mongols* adı altında neşredildi (Paris 1949). Bu işin büyük kısmı ve Pelliot'nun tamamlamadan bıraktığı geri kalan üçte biri, bir mongolist olarak L. Hambis tarafından deruhte edildi³⁵.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Pelliot'nun ilk talebelerinden olan W. Cleaves, Haenisch'in almanca tercümesine ait bir tenkidle bu sahaya girdi³⁶. Cleaves'in *Gizli Tarih*'in hâşiyeli bir ingilizce tercümesini bitirdiği söylenir³⁷.

30 Haenisch'in neşri için bk. Temir, a.g.e., s. XXV-XXVII.

31 *Asia Major*, LX, s. 151 vd.

32 Teil I., Leipzig.

33 *Asia Major*, IV, s. 152-153; *Ordosia* : Bulletin, 1934, no. 9.

34 *CAJ*. Vol. 7, No. 4. (Berlin 1955), s. 219-225.

35 *Cengiz Han*, s. VI-VII.

36 *HJAS*, Vol. 12, No. 3-4 (Aralık 1949), s. 497-534.

37 Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 5; J.C. Street, *The Language of the Secret History of the Mongols'un bibliyografyası*. s. 78.

A. Mostaert *Gizli Tarih*'den belirli ve zor parçaları seçerek, *Sur quelques passages de L'Histoire Secrète des Mongols* adı altında neşretmiştir³⁸. Daha sonra bu çalışma, ayrı bir ön sözle 1953'de neşredilmiştir³⁹. Bu eserin girişinde yazar, Kozin'in rusça, Haenich'in almanca ve Pelliot'nun fransızca tercümeleri ile eserin orijinalinin 68 paragrafının kendi Latin transkripsiyonu ile mukayesesini yapar ve bunlar hakkında kendi görüşlerini belirtir⁴⁰. 1950'de Poppe, Pelliot'nun *Histoire Secrète des Mongols* adlı eseri hakkında bir tenkid yazarak HJAS'da neşretti⁴¹. *Gizli Tarihin* intikali hakkında da W. Hung mufassal bir çalışma yaptı ve bu çalışmasını *The Transmission of the Book Known as the Secret History of the Mongols* (Moğolların Gizli Tarihi olarak bilinen kitabın intikali) başlığı altında yayınladı⁴². 1955'te J.C. Street, Yale Üniversitesinde Ph. D. derecesi için moğolca tercümenin dilinin gramer, fonetik, morfoloji ve sintaksı üzerinde detaylı bir çalışma yaptı. Bu çalışma 1957'de *The Language of the Secret History of the Mongols* (Moğolların Gizli Tarihi'nin Dili) adı altında neşredildi⁴³.

M.A.K. Halliday da eserin çince tercümesine dayanarak *Gizli Tarih*'in dilinin linguistik bir analizini yaptı ve bunu 1955'te Cambridge Üniversitesi'nde Ph. D. derecesi için sundu. Bu eser de 1959'da *The Language of the Chinese Secret History of the Mongols* adı altında neşredildi.

Japonya'da *Gizli Tarih* üzerine çalışmalar XX. yüzyılın başlarına kadar dayanır. Naito Torajiro Çin'de 1901 yılının sonunda, Wen T'ing-shih tarafından hediye edilen, 1885'te istinsah edilmiş bir el yazma nüsha ele geçirdi, Arkadaşı Naka Michiyo bu nüshanın Japonca tercümesine başladı ve 1907'de, bol tarihî notlar ilâvesiyle *Chingisu Kan Jitsuroku* adı altında Tokyo'da neşretti. *Yüan-ch'ao pi-shih*'nin bizatihi muhtevî olduğu çince tercüme bir tarafa bırakılırsa, bu tercüme *Gizli Tarih*'in moğolca aslından yapılan ilk tercümedir⁴⁴. Naka Michiyo Isho'nun ölümünden sonra, bu büyük eser onun külliyatı arasında *Chingusu Kan Jitsuroku Zokuhen* adı

38 HJAS, Vol. 13, No. 3-4 (Aralık 1950), s. 285-361; Vol. 14, No. 3-4 (Aralık 1951), s. 329-403; Vol. 15, No. 3-4 (1952), s. 285-407.

39 Antonie Mostaert, *Sur quelques passages de L'Histoire Secrète des Mongols*. Harvard-Yenching Institute, Cambridge, Mass. 1953, 407 s.

40 Mostaert, *a.g.e.*, s. XII-XX.

41 HJAS, Vol. 13 (1950).

42 HJAS, Vol. 14, Nos. 3-4 (1951).

43 G.J. Street, *The Language of the Secret History of the Mongols*. New Haven, Connecticut, American Oriental Society, 1957.

44 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 6.

ile neşredildi⁴⁵. Yine Japon dilcilerinden Kohei Kamiya'nın moğolca bir rekonstruksiyon müsveddesi hazırladığı söylenmişse de bu eser şimdiye kadar neşredilmemiştir. Japonya'da basılan ilk moğolca rekonstruksiyon 1939'da Hattori Shirô ile bir Moğol olan Dugarjab tarafından yapıldı. Bu metin yalnız eserin birinci kısmını ihtiva eder⁴⁶. Diğer bir Japonca tercüme de Kobayashi Takashiro tarafından *Mōko ne hishi* adı altında, 1939'da Tokyo'da basıldı. Kobayashi, keza, *Genchō hishi no kenkyū*'yu da 1954'te neşretti⁴⁷ 1942'de Japonya'da Shiratori Kurakichi'nin *Onyaku mōbun genchō hishi* adlı eseri Tōyō Bunkō tarafından neşredildi. Bu neşir Yeh Te-hui edisyonunun tashihler ve moğolca kelimelerin latince yeniden transkripsiyonu ile müteharrik bir şekilde yapılan yeni bir neşirdir.

İç Moğolistan'da olduğu kadar Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde de *Moğolların Gizli Tarihi* üzerindeki çalışmalara ilâvelerde bulunan Moğol asıllı ilim adamları vardır. Bir Bargu Moğol olan Tsengdee-güng moğolca esas metni yukarıdan aşağıya yazılan Moğol (Uygur) harfleri ile yeniden inşa etmiştir. Bu eser S.S.C.B. İlimler Akademisi'nde muhafaza edilmektedir. Aynı müellif, *Gizli Tarih'in* çince tercümesini de bugünkü Moğol alfabesi ile moğolcaya tercüme etmiştir. Tsengdee-güng'ün bu el yazma tercümesi Moğolistan Halk Cumhuriyeti kütüphanesinde bulunmaktadır. Kh. Perlee 1958'de *Nuuc Tovcoond gardag gazar usny zarim neriig khaij Olson n* (Gizli Tarih'de geçen ırmak ve yer isimlerinden bazıları üzerinde bir çalışma) adı ile bir eser neşretti (Ulaan-Baatur 1958). 1941'de Ts. Damdinsüren, son rusça tercüme için Kozin tarafından kullanılan metni esas alarak, onu yeni Moğol harfleri ile tercümeğe başladı ve Ulaan-Baatur'da 1947'de neşretti. Bu eser 1957'de İç Moğolistan'da yeniden basıldı⁴⁸. 1957 yılında Damdinsüren yine Ulaan-Baatur'da bu defa Kiril (Rus) harfleri ile diğer bir basımını yaptı⁴⁹. Aynı müellif *Moğolların Gizli Tarihi* ile ilgili çalışmalar üzerine bir makale yazarak, *Mongolyn Uran Zoxiolyn Toim* (Moğol edebiyatına bir bakış) adlı eserinde neşretti⁵⁰.

İç Moğolistan'da Keşigbatu *Mongγol udqa-yin yuvan ulus-un niyuça tobçiya* adı altında bugünkü moğolca ile serbest bir tercüme neşretmiştir⁵¹.

45 Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 7.

46 Kobayashi Takashirō, a.g.e., s. 15-20; Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 7.

47 Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 7.

48 Ts. Damdinsüren, *Mongolyn Uran Zoxiolyn Toim* (Moğol edebiyatına bir bakış). Ulaan-Baatur, 1957, s. 47-51; Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 7.

49 Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 8.

51 Temir, *Moğolların Gizli Tarihi I*. s. XXV; Kuo-yi Pao, a.g.e., s. 8.

Yine Moğol yazarlarından Altanviçir, *Altanviçir-un orçiyuluγsan mongγol-un niγuça tobçaya* adlı eserini bütün metni içine alan 195 sayfalık bir cilt halinde 1942'de Kalgan (Peking)'da neşretti⁵². Bu muharrir metnin birçok yerlerini değiştirmiş ve mehaz olarak kullandığı çince eseri zikretmemiştir⁵³. Nayman Banner'li Bugegeşik (veya Bökekeşiğ) *Mongγol niγuça tuγuji* adlı 297 sayfalık ve bir cilt halindeki eserini K'ai-lu (Haylu). Man-chou-kuo'da 1940/41'de neşretti⁵⁴. Bugegeşik, metni eski Çin harflerinin yanında yenilerini de kullanarak, arkaik ve hattâ ölmüş olarak bulunan yer ve şahıs adlarının bugünkü telâffuzlarını vererek modern moğolcaya transkribe etmiştir⁵⁵. Fakat yazar bir çok sözleri değiştirmiş ve çince fıkralar da kullanmıştır⁵⁶. Damdinsüren'in görüşüne göre Bugegeşik'in tercümesi çok iyi yapılmıştır. Bununla beraber diğer iki tercümenin edebî değeri düşüktür.

Türkiye'de *Moğolların Gizli Tarihi* üzerinde çalışan Ahmet Temir, Erich Haenisch'in almanca, S.A. Kozin'in rusça tercümelerini eseri moğolca aslı ile karşılaştırarak türkçeye çevirmiş, bu tercüme (*Manghol-un niuça Tobça'an «Yüan-cha'ao pi-shi», Moğolların Gizli Tarihi «Yazalışı: 1240», I, Tercüme*) adı ile, 1948'de Ankara'da Türk Tarih Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir.

1956'da Pavel Poucha *Die Geheime Geschichte der Mongolen als Geschichtsquelle und Literaturdenkmal* isimli eserini Prag'da neşretti.

Hindistan'da Wei-Kwei Sun adlı bir Çinli *Gizli Tarih*'in çince bir tercümesini kullanarak *The Secret History of the Mongol Dynasty* (Moğol hanedanının Gizli Tarihi) adı altında ingilizceye tercüme etti. Bu eser Aligarh Müslüman Üniversitesi'ne Ph. D. derecesi için takdim edilmişti; 1957'de basılmıştır.

Çin'de Hsieh Tsai-shan, asıl moğolca nüshanın 12. parçasını *Meng-ku pi-shih* adı ile çinceye tercüme etti (Peking 1951). Yao Ts'ung-wu ile Jagçid Seçen bu tercümeyi, keza moğolca asıldan çinceye yaptıkları tercümelemlerle tezyil ettiler ve bu çalışmalarını da üç ayrı makale halinde neşrettiler (Taipei, Formosa 1962)⁵⁷.

52 Temir, *a.g.e.*, s. XXIV-XXV; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 8.

53 Temir, aynı yer.

54 Mostaert, *a.g.e.*, s. 1; Temir, *a.g.e.*, s. XXIV; Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 8.

55 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 8.

56 Temir, *a.g.e.*, s. XXIV.

57 Kuo-yi Pao, *a.g.e.*, s. 8.

Bu konuda yapılan son çalışmalardan biri Kuo-yi Pao'nun *Studies on the Secret History of the Mongols* adlı eseridir. Bu eser California Üniversitesi'ne Ph. D. derecesi için sunulmuş ve 1965'te İndiana Üniversitesi yayınları arasında (163 s.) (Uralic and Altaic Series, Volume 58) yayınlanmıştır. Kuo-yi Pao bu çalışmasında, *Gizli Tarih*'in IX. bölümünün (s. 209-229) transkripsiyonunu yeniden inşa etmiş ve bu bölümü İngilizceye tercüme ederek, hâşiyelerle izahına girişmiştir.

Hans-Peter Vietze, Erich Mater ve Herwig Zeuner tarafından müştereken hazırlanan *Rückläufiges Wörterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an* adlı eser de 1969 yılında Veb-Verlag serisi arasında Leipzig'de basılmıştır. Bu eser, MNT'de geçen isimlerin son üç sesine göre tasnif edilmiş bir sözlüğü mahiyetinde olup, sayfaya tek sütun üzerine dizilmiş; bazı isimlerin karşılıklarına ( ) içerisinde, o ismin tamlayıcısı olan unvanlarla birlikte yazılmış şekli verilmiştir.

Basılmış olarak görmediğimiz, fakat Taiwan'da tertiplenen (The Third East Asian Altaistic Conference-Üçüncü Doğu Altaistler Konferansı)nda, Millî Tokyo Üniversitesi Yabancı Çalışmalar Bölümü Asistan Profesörü Okada Hidekiro tarafından 20 Ağustos 1969 tarihinde okunduğu anlaşılan *Yuan-ch'ao Pi-shih A Pseude Historical Novel* (Uydurma bir tarihî hikâye Yuan-ch'ao Pi-shih) adlı tebliği ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi'nin 1967 yılı cildinde yayınlanan *Moğolların Gizli Tarihi'ne ve Altan Tobçı'ye göre Çinggis Hahan'ın şeceresi* (s. 189-191 + 1 şecere cetveli) ve *Moğolların Gizli Tarihi'ndeki Türkçe kelimeler üzerine bir deneme* (Türkoloji dergisi, C. V/1, 1973, s. 93-105) adlı makalelerimizi son çalışmalar arasında zikretiliriz.